

Bu Sayıda

1838 yılında Theodor Hildebrand takma adıyla bir yazar, haftalık yayımlanan *Der Bremer Stadtbote*'ye sırf eğlence olsun diye *Die Beduinen* [Bedeviler] adında bir şiir gönderir. Şiirin kendi dergilerine ironik bir gönderme içerdiğini anlamayan yayın kurulu üyeleri, şiiri yayımlamakta hiç tereddüt etmezler. Daha bu ilk eserinde sosyal gerçeklikten kopuk konuları ele alan bir dergiye, ait olmadıkları bir dünyadan gitmeleri çağrısında bulunan bu yazar, 200. doğum yıldönümünü sayfalarımıza taşımakta geç kaldığımız, [bugün yaşasaydı belki de gecikmemizden dolayı başka bir ironisine mazhar olabileceğimiz] Friedrich Engels'ten başkası değildir.

Engels'in biyografisine üstünkörü bakan kimileri onda kapitalizmi oldukça iyi tanıyan bir pamuk lordu bulabilir. Engels'in ürettiklerini, üretirken dönüştürdüklerini göz ardı ederek, onun yaşadığı dönemin içinde değil de bugünden ele alanlar onu diyalektiği yanlış anlamakla ya da Marksizm'i çarpıtmakla yargılayabilirler. Bazıları onu Marx'ın bir gölgesi olarak görür, bazıları ise onda kendisini yalnızca bilimsel sosyalizmin gelişimine değil, aynı zamanda işçi sınıfı hareketine adanmış, Marksizm'e katkılarının yanında, işçi sınıfı mücadelesinin içinden gelen birini, bir dostu, bir yoldaşı bulurlar. Clara Zetkin'in 1895'te hakkında yazdığı gibi Engels: "Doğanın tarif edilemez büyüğüne sahip bir kişilik, kelimenin en muteber ve geniş anlamıyla bir yaşam ustası. En sıcak duygulardan ilham alan, zayıf duygusallıklara kapılmadan özverili, kendini beğenmişlik yapmadan güçlü ve özgüvenli, böbürlenmeden cesur ve gözüpek, asil (şövalyeye) olduğu kadar doğal, gerekliliklerden değil, kalbinden geldiği için sade, mütevazı ve yardımsever"dir.¹

Engels'in yaşadığı süre zarfında dünyada, askeri, politik, ekonomik, bilimsel alanlarda ciddi altüst oluşlar yaşandı; ancak görme fırsatına mazhar olamadığı, bir kısmına bizim de tanıklık edebildiğimiz zaman diliminde bu değişimler daha hızlı, bazen daha acımasız ve bazen de daha heyecan verici idi. İki dünya savaşı, bir dizi devrim, daha fazla karşı devrim ya da darbe, giderek hızlanan ekonomik krizler ve onun döneminde henüz çok belirgin olmayan ekolojik kriz, sayısız bilimsel ve teknolojik gelişme ve sayamadığımız daha birçok dönüşümü kaçırdı Engels. Kendi döneminin pek çok gelişmesine büyük bir işthala sarılan, doymak bilmeyen meraklı bir kâşif için kaçıp giden, akan zamanın dinmek bilmeyen hazineleriydi belki de. Bu sayıda, Engels'i kişisel olarak biraz daha tanımanın yanında onun askeri stratejist kimliğini keşfedecek, doğada diyalektik, ekoloji, sınıflar ve ulusal sorun üzerine yazdıklarına odaklanacak ve ona yönelik eleştirilere biraz olsun yanıt aramaya çalışacağız. Ayrıca Engels'in Marksizm'e katkıları, bu katkılardaki devingenlik ve onunla ya da onsuz geçen 200 yılı aşkın sürede söze dökülmüş olanın ne kadarının güncel olduğunu tekrar sorgulama şansı bulacağız. Öyle ya, Marx'la birlikte bizlere bıraktıkları miras elle tutulamaz, sahip olunamaz ve çok dinamik. Engels'i bilenlerin yanında onu ihmal edenler ya da hiç tanımayanlar için onu anlamaya bir davet bu...

Engels 200 dosyamıza, Eleanor Marx-Aveling'in Engels henüz yaşıyorken kaleme aldığı ve Engels üzerine yazılmış bir biyografi olan, editörlüğünü Manfred Kliem'in üstlendiği *Friedrich Engels- Dokumente seines Lebens* (Friedrich Engels'in Yaşamı üzerine Belgeler) eserinde yer alan kısa bir değerlendirme yazısıyla

¹ Clara Zetkin (1957 [1895]) "Friedrich Engels: Nachruf zu seinem Tode", *Ausgewählte Reden und Schriften*, Cilt.1 içinde, Institut für Marxismus-Leninismus: Berlin, s. 83.

başlıyoruz. Bu metinde, Engels'i onun öğrencisi, bazen arkadaşı ve çoğu zaman da kızı Eleanor'un kaleminden biraz daha yakından tanıma fırsatı buluyor; Engels'in hayatında, kişiliğinde yer alan farklı yönleri keşfe çıkıyoruz.

Dosya konumuzun ilk makalesi olarak "Engels: İlk Marksist Tarihçi" başlığıyla Engels'in maddeci tarih yazımına katkısının kapsamlı bir değerlendirmesini yapan Aytek Soner Alban'ın metnine yer veriyoruz. Alban bu makalede temelde *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, Almanya: Devrim ve Karşı Devrim, Alman Köylü Savaşı* olmak üzere Engels'in yayımlandığı tarihten itibaren sıklıkla referans gösterilen eserleri üzerinden, onun gerçekten bir tarihçi olma vasfına sahip olup olmadığını, varsa ortaya koyduğunun nasıl bir tarih-yazımı olduğunu, Marx'ın çalışma arkadaşı olarak sosyal bilimler literatürüne katkılarının neler olduğunu ve bu süreçte Engels'in kişiliği, düşünce sistematiği ve sınıfsal analizlerinin ne gibi etkilerinin olduğunu sorguluyor. Alban'ın Engels'in yalnızca bir tarihçi değil fakat tarihi dönüştürme amacıyla üreten ve eyleyen ilk Marksist tarihçi olduğu iddiası ve bu iddiayı desteklemeye dair argümanları, okurlar olarak bizleri de hem Engels'in Marksizm için önemi hem de Marksist tarih yazımı konusunda tekrar düşünmeye teşvik ediyor.

Engels'in Marksist yazına ve devrimci kurama yaptığı özgül katkılarını yayıldığı geniş yelpazeyi tartışmaya açmak adına sayımıza dahil ettiğimiz ilk çeviri makale Frank Jacob imzasını ve "Friedrich Engels ve Devrimci Kuram: Devrimci Bir Yaşamın Mirası" başlığını taşıyor. Çevirisini Gözde Emen, Semih Gökatalay ve Çağlar Dölek'in üstlendiği makale, kapitalist modernitenin küresel bir olgusu olan devrim konusunu Engels'in özgün entelektüel gelişimine referansla tartışıyor. 20. yüzyılın başarısız devrim girişimleri bağlamında bir tür günah keçisi ilan edilen Engels'e ilişkin indirgemeci okumalara meydan okuyan yazar, Engels'in statik bir devrim kuramı geliştirmedini; tam aksine kendi döneminin tarihsel koşullarını dinamik bir biçimde değerlendiren, oluş halinde bir devrim kuramının çerçevesini çizdiğini vurguluyor. Böylece bir tamamlanmamış proje olarak Engels'in devrim kuramı, devrimci süreçlerin tarihsel olarak üreteceği olasılıklar, gereklilikler ve sorunlar hakkında düşünmeyi zorunlu kılıyor. Günümüz kapitalizminin yerküreyi sürüklediği krizler ve salgınlar çağının aynı zamanda kitlesel halk isyanlarına gebe olduğu düşünüldüğünde, Engels'in devrim kuramına katkılarının güncelliği ve önemi daha da görünür hale geliyor. Ya da yazarın kendi ifadesiyle, Engels'in devrim kuramına yeniden bakmak, "1848 veya geçmişin başka bir devriminden ilham alalım diye değil, gelecekteki olası devrimler için bilincimizi keskinleştirmek adına önemlidir."

Sayımızın üçüncü yazısı Çiğdem Demircan-Simon'un kaleme aldığı "Engels'te Doğa Algısı ve Marksizm'de 'Metabolik Yanılma'" isimli makaledir. Makalede Demircan-Simon insan-doğa ilişkisini ve Engels'in özellikle erken dönem yapıtlarına referansla kapitalist üretim biçiminde insanların doğayı yıkıma uğratmasını odağına alıyor. Makalede Marx ile Engels'in ilişkisine, Engels'in çalışmalarının Marx'ın yapıtlarında nasıl bir etkiye sahip olduğuna, Engels'in doğa üzerine yazdıklarına ayrıntılı bir şekilde yer veriyor ve birikim tarzı ile ekolojik yıkım arasındaki ilişkinin adım adım nasıl inşa edildiğini değerlendiriyor. Söz konusu ilişkiyi tanımlayan anahtar bir kavram olarak "metabolik yanılma" kavramına odaklanan yazar, coğrafi ve tarihsel anlatıyı günümüz ekolojik krizi ile ilişkilendiriyor. Yazar, "kapitalizmin ölümü belki de yalnızca ölmekte olan doğaya değil, sistemin acımasız çarklarına sıkışmış tüm canlılara bir yaşam şansı tanyacak" değerlendirmesiyle Engels'in eserlerinde bulunan insan aklına yönelik iyimserliği sürdürüyor.

Bu sayıda yer verdiğimiz ve Çiğdem Demircan-Simon ve Dennis Simon'un katkı sunduğu ikinci çeviride, Mart 2021'de Covid-19 nedeniyle kaybettiğimiz Alman sosyolog ve Siyaset Bilimci Karl Hermann Tjaden neden bir "Engelsizm" in oluşmadığını ve Engels'in kendi düşünce sisteminden hareketle böyle bir imkânın olup olmadığını sorguluyor. "Friedrich Engels: Dünyaya Açık bir Materyalist veya Neden Gerçek Anlamda bir 'Engelsizm'in Oluşmadığı Üzerine" adını taşıyan bu makalede Tjaden,

yine Engels'in temel eserlerinden hareketle, Marx yoğun olarak sermaye üzerine çalışırken neden Engels'in çok farklı alanlar üzerinde kafa yorduşuna değiniyor. Çeviride Engels'in dünyaya açık kişiliği, sınıf kavramına bakışı ve farklı sınıfları keşfi, bir materyalist olarak maddi dünyayı kavrama biçimi ve diyalektik yasaları nasıl yorumladığı gibi temel argümanlar yorumlanmaya çalışılıyor. Engels'in pek çok dilde yayımlanan, Türkçeye de çevrildiği biçimde *Doğanın Diyalektiği* olarak bilinen eserini ve onun diyalektiğe bakış açısını eleştirel bir dille ele alan bu metinde Tjaden, günümüzde geçerliliğini yitirmiş tartışmaları ele almış olmasına rağmen bu eserin ve Engels'in kendisinin değerinin neden önemli ve hala güncel olduğunu tartışıyor.

Mert Büyükkarabacak tarafından kaleme alınan ve "*Köken'den 'Tarih Tezi'*ne: Engels ve Kıvılcımlı Sürekliliğinin İzinde" başlığını taşıyan makale, Engels'in 200. doğum ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın 50. ölüm yıldönümlerinin iç içe geçtiği özel bir tarihsel uğrakta, Kıvılcımlı'nın *Tarih Tezi* ve Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yapıtlarına odaklanarak, maddeci tarihsel analizin içeriği ve niteliği üzerine Engels'ten Kıvılcımlı'ya uzanan bir tartışma hattının çerçevesini çiziyor. Yazar, Kıvılcımlı'nın 2. Enternasyonal'e hâkim olan mekanik tarih ve ilerleme anlayışını, A. Gramsci ve G. Lukács örneklerinde olduğu gibi, aşmaya çalıştığını vurguluyor. Bu teorik çabanın en önemli hamlelerinden birisinin olarak, Kıvılcımlı'nın üretici güçler kavramını "insancıl üretici güçler" olarak çerçevelediği tarih-gelenek-görenek ve kolektif aksiyon başlıkları altında genişletme çabası olduğu ileri sürülüyor. Yazara göre Engels'in *Köylüler Savaşı* ve *Köken* eserlerinde ortaya koyduğu ve indirgemeci tarih anlayışının ötesine geçen alternatif tarih okuması, Kıvılcımlı'nın *Tarih Tezi*'nin ilham kaynağını oluşturuyor.

Selin Dingiloğlu'nun kaleme aldığı "Sınıf, Ahlak ve Siyaset: Marx ve Engels'te Lümpen Kavramı" başlığını taşıyan makale hem kuramsal hem de politik düzlemlerde oldukça tartışmalı bir kavram olan "lümpen proletarya" üzerine kapsamlı bir değerlendirme ve özgün bir yeniden okuma iddiasında. Lümpen proletarya kavramının genelde ve ağırlıklı Marx'ın Fransız devrimi üçlemesine ve sınıfın dışına itilmiş yoksulların karşı-devrim lehine üstlendiği role ilişkin vurguya odaklandığının altını çizen yazar, Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı çalışması başta olmak üzere dönemin işçi sınıfı kimliği ve kültürüne dair canlı tasvirlerinin, bu tartışmanın kapsamını çok daha geniş bir bağlama oturttuğunu vurguluyor. Bu bağlam ise, "işçi sınıfının toplumsal ve siyasal devrimin taşıyıcı öznesi olarak etiko-politik inşası" sorunsalıyla belirleniyor. Engels'in çalışmalarını bu sorunsal temelinde yeniden ele alan yazar, lümpen proletarya kavramını, sınıf analizinin ve sınıf siyasetinin önemli bir bileşeni olarak sorunsallaştırma kaygısını taşıyor ve şu provakatif soruyla hesaplaşıyor: "Ahlaki bir dejenerasyon iması taşıyan lümpen sıfatının Marksist klasiklerdeki kullanımı, 19. yüzyıl egemen burjuva ahlakı ile ilişkisi bağlamında nasıl değerlendirilebilir?"

Ecehan Balta'nın çevirmenliğini üstlendiği ve sayımıza çeviri makale statüsünde dahil ettiğimiz bir diğer makale, Paul Blackledge tarafından şu başlıkla kaleme alındı: "Savaş ve Devrim: Askeri ve Siyasi Düşünür olarak Friedrich Engels." Blackledge, Engels'in oldukça parlak siyasi ve askeri strateji ve taktiklerinin Engels'in takipçileri tarafından hak ettiği ilgiyi neden görmediğini sorguluyor. Yazar yalnızca Marksizm'e yönelik saldırıların ilk kurbanı olan Engels'in mekanik materyalist ve siyasi kaderci olduğu eleştirilerine yanıt vermekle kalmıyor aynı zamanda Marx ve Engels'in savaş, devrim ve ulusal soruna nasıl yaklaştıklarına, tanık oldukları savaşları analiz ederken nasıl genel politikalar ürettiklerine, sınıf savaşımaları açısından ne tür dersler çıkardıklarına da yer veriyor.

Engels deyince akla gelen en yakıcı tartışmalardan birisi olan doğada diyalektik kavramına Engin Delice'nin "Engels'in Diyalektik Teorisi: 'Doğanın Diyalektiği' mi, Düşüncenin Diyalektiği mi?" başlığını taşıyan yazısı ışığında bir cevap aramaya çalışacağız. Delice, bu soruyu kendi ifadesiyle "Engels'ten yana Engels'e karşı yanıt"lama iddiasıyla Engels'in bu konudaki iki temel eseri olan Anti-Dühring ve Doğanın Diyalektiği eserlerini referans almaktadır. Engels'in diyalektiğinin nesnesi olarak neyi ele aldığı sorusu

üzerinde duran Delice, bu diyalektik süreçte aklın kurallarının mı doğaya dikte edildiğini, yoksa doğanın kurallarının mı akla dikte edildiğini sorgulamaktadır. Yazar bu makalesiyle doğadaki eyleyiş ile düşüncedeki diyalektiğin ayrımı üzerinden Engels'in kavrama yüklediği anlamı okuyucuyla paylaşma, diyalektik ile bilim arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarma amacını gütmekte ve Ortodoks Marksizmin ve Batı Marksizminin diyalektiğin bilimsel niteliği ile olan ilişkisini eleştirel bir dille ele almaktadır.

İçinden geçtiğimiz pandemi koşullarının kristalize ettiği çelişkiler, bugün iki yüzüncü yaşını aşmış olan Engels'e daha fazla kulak vermemize ve ilgimizi yeniden ona ve genel olarak Marksizm'e yöneltmemize zemin sağlıyor. Bu sayıda, Engels'in eserlerinden bir kısmını baz alan yazılar yayınlayarak, birçok mecrada yaratılmasına katkı sağladığı entelektüel birikim ve bu birikimi üzerine inşa ettiği yöntem aracılığı ile temsil ettiği mirası anmak istedik. Zira Marx ve Engels'in cümleleri arasından sızan hayalet, egemenlerin uykularını kaçırmaya devam ederken, Engels ve yoldaşı Marx egemen sınıflara karşı birleşme çağrısı yaptıkları işçi sınıfına ve ezilen halklara umut olmaya devam ediyor. Dünyayı değiştirmeye dönük üretilen bilginin ve bu alandaki öncü isimlerin çalışmalarına bugünün perspektifinden ve gerçekliğinden yeniden bakmanın önemini günden güne daha da belirgin kılarak

58. Sayı Editörleri: Çağlar Dölek, Çiğdem Demircan-Simon, Nevra Akdemir